

Tilburg,

tijdschrift voor geschiedenis,
monumenten en cultuur
Verschijnt driemaal per jaar

Jaargang 33, nr. 2
september 2015

Uitgave
Stichting tot Behoud van
Tilburgs Cultuurgoed
K.v.K.: S 41096029 • ISSN: 0168-8936

www.historietilburg.nl

Redactie
Ronald Peeters (eindredactie)
Astrid de Beer
Sander van Bladel
Jeroen Ketelaars

Redactiesecretariaat
Ronald Peeters
Montfortanenlaan 96
5042 CX Tilburg
rpeeters@historietilburg.nl

Abonnement
€ 16,50
Abonneren door overmaking op de
rekening van de Stichting
tot Behoud van Tilburgs
Cultuurgoed te Tilburg
IBAN: NL69 INGB 0005 6255 54
BIC: INGBNL2A
onder vermelding van
'abonnement 2015'
Losse nummers
verkrijgbaar in de boekhandel (€ 5,50)

Opzeggingen abonnementen
voor einde kalenderjaar
schriftelijk via
abonneren@historietilburg.nl
of Beeklaan 57, 5032 AB Tilburg

Omslagfoto:
Jan van den Berg, 'St. Joseph roept', 1977
(Coll. Stadmuseum Tilburg)

Vormgeving
Ronald Peeters

Opmaak en druk
Gianotten Printed Media, Tilburg

Ten geleide

Pierre Cuypers (1827-1921) was een bekend architect die tal van bijzondere gebouwen op zijn naam heeft staan en die vele tientallen kerken heeft ontworpen. Zijn naam zingt nog vaak rond. Veel minder bekend, maar zeker ook interessant, is Cuypers' leerling Willem Bouman. Hij was pakweg twintig jaar actief in Tilburg en omgeving en in dit nummer van tijdschrift Tilburg is een bijdrage opgenomen waarin Frans Goris Bouman en zijn werk voor het voetlicht brengt. Ook in dit nummer een artikel over kunstenaar en jazzmuzikant Jan van den Berg, die in 1932 in Tilburg werd geboren en een paar maanden geleden in zijn geboortestad overleed. Ed Schilders onttrekt in zijn artikel de Tilburgse missionaris Toon Rijnen en het boek van Rijnen dat in 1946 verscheen aan de vergetelheid, en Joep Eijkens schrijft over een opmerkelijke roman waarin de trappisten van Koningshoeven het moeten ontgelden. Al met al een tijdschriftnummer, dat traditiegetrouw afgesloten wordt met de rubriek 'Tilburg Kort', waarin de creatieve producties van verschillende Tilburgse 'scheppers' centraal staan.

De redactie

Inhoud

- 35 **Frans Goris:**
Willem Bouman (1866-1951), een veelzijdig architect
- 41 **Jeroen Ketelaars:**
Jan van den Berg (1932-2015). Een schilder en muzikant die genietend zijn jaren verdubbelde
- 45 **Ed Schilders:**
Van de Hoefakkerstraat naar Kameroen. De oorlogsavonturen van missionaris Toon Rijnen
- 49 **Joep Eijkens:**
Een kloosterdrama bij de trappisten
- 55 **Tilburg kort:**
Tilburg signalement LXXX
Volkstuinen in Tilburg
Vier rijksmonumenten erbij
Feest van herkenning
Gorp & Rovert, van leengoed tot landgoed
De Goirkese kerk
Brieven van natuurbroeders

Van de Hoefakkerstraat naar Kameroen

De oorlogsavonturen van missionaris Toon Rijnen

Ed Schilders*

* Ed Schilders (1951) is zelfstandig publicist in Tilburg. Hij schreef enige boeken over Tilburgse onderwerpen en de Tilburgse taal, en is columnist van *Brabants Dagblad/Tilburg Plus*.

De Nieuwe Tilburgsche Courant meldde het kort maar krachtig op 29 april 1940. 'Onze stadgenoot pater A. Rijnen' gaat naar 'de missie van Kameroen'. Op 19 mei zal hij vertrekken. Einde bericht. Maar daar kwam dus iets tussen: een wereldoorlog. Op 10 mei vallen de eerste bommen op Gilze-Rijen en Tilburg. Pater Ton Rijnen staat op die dag in de Hoefakkerstraat naar de lucht te kijken, en buurtgenoten vragen hem: 'Kunde nog weg?'

Een week eerder had hij nog aan fondswerving gedaan in de kerk van zijn parochie, De Besterd. De collecte was een succes. Trouwens, de parochianen hadden hem vorig jaar ook al flink bedacht toen hij in diezelfde kerk op 24 juli zijn eerste heilige mis had op-

gedragen. Ook daarvan deed de *Nieuwe Tilburgsche Courant* verslag, vrij uitgebreid ditmaal, en met een foto van de neomist op de voorpagina. Het parochiekoor had de pontificale mis 'met drie heren' van Perósi gezongen. In de Hoefakkerstraat 'wapperde uit vele huizen het vaderlandsche dundoek', en namens de commissie van buurtbewoners had A. Joosen een aantal geschenken aangeboden, waaronder 'misgewaden en een orgel'. Dat orgel was een foutje van de krant. Even verderop in het verslag wordt het verbeterd, maar het foutje werd niet verwijderd. Het ging om 'misgewaden en een horloge'. En dat horloge, dat zullen we nog terugzien. Hoe dan ook, er werden zoveel geschenken aangeboden dat 'de voorkamer van zijn ouderlijke woning een ware tentoonstelling borg'. En toen moest de harmonie nog komen.

Maar op 10 mei eindigt de voorpret van die avontuurlijke reis naar de missie van Kameroen abrupt.

Op 10 Mei, 's morgens om half vijf, heb ik boven op mijn ijzeren kisten gestaan om te kijken naar de vliegtuigen en ik kon het nog niet geloven, hoewel ik de eerste was die het zei: "Oorlog."

Op de pastorie haalt Rijnen 'Heilige Olie', die hij 's middags als laatste sacrament toedient aan een van de eerste slachtoffers van het oorlogsgeweld.

Om vier uur 's middags, toen de eerste bommen langs de spoorlijn in de stad gevallen waren, heb ik H. Olie gehaald op de pastorie en ik werd geroepen bij een gewond meisje, waarvan de moeder naast haar gedood was.

Als hij ooit nog in Kameroen wil komen, denkt Rijnen, is het tijd voor plan B, en plan B staat in het fietsenhok van zijn ouderlijk huis. Op 12 mei vertrekt hij. Zonder geldige papieren, zonder de drie ijzeren kisten met zijn 'missie-uitzet' maar met dat horloge. Met spaargeld van zijn moeder en die collecte van vorige week. Met een grote homp krentenbrood en twee doosjes sigaretten, merk Wings. Hij stapt op zijn pastoorsfiets: 'Het was secuur 10 uur en 3 minuten op de pendule op onze schoorsteenmantel — die heb ik nog dikwijls voor ogen gehad.' Richting Riel en Alphen naar de kloosterhuizen van zijn congregatie in Baarle-Nassau en Antwerpen, en van daaruit met de trein naar

Portretfoto van Toon Rijnen, circa 1939. (Coll. Ed Schilders)

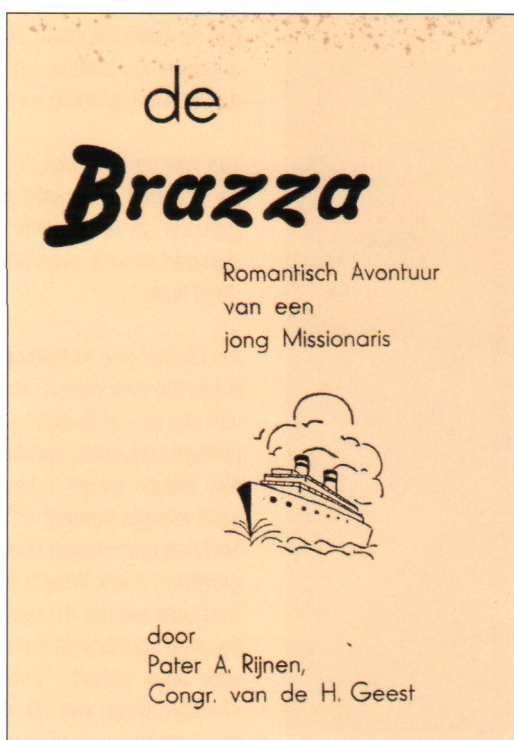
De 'Brazza' werd in 1923 gebouwd als koopvaardijchip 'Camranh' van rederij Compagnie Maritime des Chargeurs Réunis. In 1927 werd het schip omgebouwd tot passagier- en cruiseschip met ruimte voor 358 opvarenden in drie klassen. De bestemmingen lagen in Spanje, Portugal, Marokko, Algerije, en West-Afrika. De naam Brazza verwijst naar de legendarische Frans-Italiaanse ontdekkingsreiziger en kolonisator Pierre Savorgnan de Brazza (1852-1905). De Brazza legde de grondslag voor het Franse koloniale rijk in Centraal-Afrika en was de stichter van de stad die als Brazzaville de hoofdstad van de Republiek Congo zou worden.

Brussel, Parijs en Bordeaux om in te schepen naar Kameroen. Waar hij nooit zal aankomen.

Toon Rijnen (1911-1992) was de oudste zoon in een gezin van eenvoudige Tilburgers. Vader was timmerman, oma kon niet schrijven. Maar Tonnie kon goed leren, en dat brengt hem, op een datum die ik niet heb

kunnen vaststellen, naar het seminarie van de Paters van de Heilige Geest (CSSp) in Gemert. Zeker is dat hij zijn opleiding vervolgt in Baarle-Nassau (1933) en Weert (1934) en dat hij in 1935 terug in Gemert is. Op 4 maart 1939 werd Rijnen tot subdiaken gewijd in Den Bosch door mgr. A. Diepen, en drie weken later tot priester in Gemert.

Rijnen zou een van de vele redelijk anonieme Tilburgse jongens gebleven zijn die in die tijd hun roeping en levensvervulling in de missie zagen liggen, ware het niet dat hij over zijn wat onbesuisde maar daarom ook zo 'romantische' reis naar Kameroen een boek had geschreven. Dat boek heet *De Brazza, romantisch avontuur van een jong missionaris*. Het verscheen in 1946, een dik jaar na de bevrijding. En dat was te vroeg. Nederland had wel wat anders aan het hoofd dan 'een romantisch avontuur van een jong missionaris', en Rijnens verslag daarvan is vrijwel meteen weer vergeten geraakt. Dat het boek werd uitgegeven door zijn eigen congregatie (Missieprocuruur Gemert) zal de verspreiding en de winkelverkoop eveneens niet bevorderd hebben. Ik heb er geen besprekingen van kunnen vinden. Waren die er wel geweest dan zouden de recensenten misschien ook opgemerkt hebben dat met name het twee deel van het verhaal enigszins overbodig lijkt en in ieder geval afbreuk doet aan het werkelijk dramatische deel van het avontuur dat halverwege het boek tot een climax komt. Vervelen doet de vertelling nooit, verwonderen wel. Geen verveling omdat Rijnen zijn reis onderneemt met een vastberadenheid die soms aan argeloosheid

grenst – geen geldige papieren, het hindert hem nauwelijks. Tegenslagen, variërend van lekke banden tot bombardementen, zijn er om te overwinnen. Wanhoop staat niet in zijn woordenboek. Relativeren wel.

Het hoogtepunt van het boek is het diepte- en het keerpunt van de reis. Rijnen slaagt er uiteindelijk in Bordeaux te bereiken en in te schepen op het motorschip De Brazza, een vracht- en cruiseschip dat bekendstaat als een van de paradezeepaardjes van de Franse civiele vloot. Hij is één van de 575 passagiers. De bijzondere oorlogsomstandigheden hebben nog geen gevolgen gehad voor het verblijf aan boord, al vaart er voorlopig wel een Frans fregat mee om te kunnen ingrijpen bij aanvallen. De hutten zijn comfortabel, het kombuis heeft een mooie voorraad levensmiddelen, en Rijnen krijgt een speciale behandeling in ruil voor zijn diensten als priester. De Brazza is erop ingericht:

Keurig verzorgd verscheen de aankondiging in de scheepskrant, dat er morgen een H. Mis zou zijn in de salon eerste klas, waarbij eenieder werd uitgenodigd, en dat de pater woonde in cabine 98, tweede klas, waar hij voor eenieder ten alle tijde te spreken zou zijn. De zusters waren met de matroos-koster-misdienaarsteward eerste klas gaan neuzen in de paramenten en het altaar en hadden tot hun vreugde ook twee grote dozen hosties gevonden. Het altaar was ingebouwd achter twee panelen van de salon eerste klas welke men als een dubbele deur kon openslaan. Dan kwam het altaar met bronzen kandelaars, elektrische verlichting en sierlijke bronzen engelen naar voren...

Die mis heeft Rijnen niet meer opgedragen. Het schip vaart nog maar amper voor de Portugese kust of het wordt getorpedeerd door een Duitse onderzeeboot.

Rijnen geeft het moment als volgt weer:

Be .. . Benz .. . 't Licht uit. Stikdonker, de vloer rijst, een grote gasvlam danst voor ons in het smalle gangesje. Weg. Rook ruik je, een ontzaggelijke waterval van geluid en 't gevoel of de boot aan-een-stuk-door een wenteling om zijn lengteas zal maken...

De Brazza zinkt in minder dan tien minuten. Door de slagzij zijn de reddingsvloepen onbruikbaar. Wie geluk heeft, bereikt een van de uitgeworpen reddingsvloten. Zwemmen kan hij nauwelijks door zijn toog en mantel. Op het zinkende schip en in het zeewater wordt van hem, de enige priester, het laatste sacrament, de zalving met het Heilig Oliesel afgesmeekt. Hij moet dat 'onder voorwaarde' doen, want: 'mijn H. Olie was met de Brazza naar de diepte van de Oceaan verdwenen.' Juist als hij denkt dat ook zijn einde gekomen is, is er de redding:

Ziek en ellendig (...) stond ik op het punt weg te zinken, en ... ja, daar had je het: daar van boven recht op me af, daar komt het aangezakt: een groot houten vlot met touwen voor het grijpen eromheen. Snel schiet het van de top van een golf recht op me af: grijpen of verpletterd worden als het tegen je hoofd stoot... Hebbes ... Gered!

Na vier en een half uur worden de overlevenden uit zee gehaald door een Franse kanonneerboot. Rijnen weet het op de minuut af, want hij had dat horloge uit de Besterd:

Mijn waterdicht polshorloge liep keurig en gaf de juiste tijd aan, ondanks het feit dat het vier uur in het zoute water en de ruwe olie had gelegen.

*De Brazza zinkt. De foto is genomen vanaf de Franse 'escorteur', een klein fregat dat met het schip meevoer om het tegen aanvallen te beschermen.
(Bron: U-boot.net)*

Frans postzegel ter
gelegenheid van de
honderdste geboortedag
van Pierre De Brazza, 1952.
(Coll. Ed Schilders)

Er zijn 449 slachtoffers te betreuen.

Eenmaal terug op Franse bodem geeft Rijnen de moed en de hoop nog niet op, maar Kameroen, dat gaat het dus echt niet meer worden. Er zit niets anders op dan de terugreis aan te vangen; terug naar de Hoefakkerstraat. De tweede heft van het boek bestaat uit het verslag van die terugreis door een stukje West-Europa dat steeds verder in het ongereede raakt. Na de torpedering en de overleving komt dat enigszins als een anticlimax, maar zeventig jaar na publicatie kunnen we deze hoofdstukken, net als de details over de reis naar Bordeaux, ook lezen als een misschien niet zo spectaculair maar wel realistisch relaas over de ellende van de oorlog op een alledaags niveau. Vooral Rijnens beschrijvingen van mensen die op drift zijn geraakt, de morele corruptie en de immorele willekeur, de wanhoop en de drang om te overleven, waren in 1946 nauwelijks nieuwswaardig maar zijn voor

ons, in 2015, weer zeer herkenbaar.

De laatste tien kilometer naar het broederhuis in Baarle-Nassau legt hij te voet af. Maar daar staat als beloning dan toch een fiets. Het is al donker als hij de Hoefakkerstraat bereikt en daar een van zijn broers tegenkomt. Samen fietsen ze naar huis.

Ik stond binnen.

Dat was het einde van een mislukte Missiereis.

Rijnen noemt zijn reis 'mislukt' maar in het laatste hoofdstuk zet hij zijn drijfveren twee pagina's lang op een rijtje. Ik vat ze samen: de onweerstaanbare drang om zijn medemensen te helpen. In die zin was zijn mislukte reis toch ook een groot succes. De congregatie van de Paters van de Heilige Geest bestaat nog steeds. En nog steeds is haar motto: 'Pleitbezorgers, helpers en verdedigers van de zwakken en kleinen'.